

GÅTUR - METOD FÖR UTVÄRDERING

Publicerad i tidskriften Nordisk Arkitekturforskning nr 4 1998

I denna uppsats, som baserar sig på ett kapitel i Suzanne de Laval's avhandling *Planerare och boende i dialog, metoder för utvärdering*, skisseras gåturmetodens bakgrund och några exempel ges på hur gåtur kan användas för utvärdering. Ett resonemang förs kring varför gåturen var så framgångsrik i projektet. Just detta tillfälle att träffas som gåturen ger för boende, arkitekt, planerare, byggherre m.fl. är unikt, och ger möjlighet till dialog och kommunikation mellan deltagarna genom sin fokusering på plats efter plats.

GÅTUR, BAKGRUND

Gåtur är en metod som utarbetats i Danmark av Ivor Ambrose då han utvärderat Blangstedgård i Odense (Ambrose, 1988-1993). Metoden har använts av Eva Hurtig, Jan Paulsson och Sylvia Sundberg i Skogshöjden, Trollhättan, för indikativ utvärdering, senare kompletterat med intervjuer och enkäter för en investigativ, diagnostisk utvärdering (Hurtig et al 1993, 1995). I Blangstedgård och i Skogshöjden var det frågan om att utvärdera nybyggda bostadsområden efter inflyttning. I Finland har Aija Staffans och Marketta Kyttä använt samma metod i Pihlajisto, ett bostadsområde i Helsingfors. Där användes gåturen för att studera ett 1960-talsområde och föreslå stadsförnyelseåtgärder tillsammans med de boende och andra brukare yrkesverksamma i området (Staffans, 1994).

I mitt metodprojekt har gåtur testats och utvärderats som metod för planerare för erfarenhetsåterföring. De första försöken genomfördes 1993 i Uppsala i samarbete med planerarna på Stadsbyggnadskontoret. Försöken föll väl ut och Uppsalaplanerarna har 1994-1996 själva genomfört gåturutvärderingar i fem nybyggda bostadsområden.

Metoden utgår ifrån en av de metoder, "walk-through evaluation" eller "touring interview", som används vid Post Occupancy Evaluation, POE, ett begrepp som används i USA, Storbritannien och Nya Zeeland för utvärdering av byggnader, dels i programskrivningssyfte, dels för att upprätta förslag till åtgärder i befintlig miljö. Preiser et al (1988) menar att "walk-through evaluation" är ett snabbt sätt att få överblick över byggnaden, en indikativ utvärdering. De använder inte metoden specifikt för diskussion med brukarna, utan beskriver hur man ska gå igenom byggnaden och beskriva sina upplevelser, anteckna dem och fotografera. I Nya Zeeland, har det varit naturligt att göra sin "walk-through" tillsammans med brukare och diskutera vad man ser under promenaden (Kernohan et al, 1992). Ambrose har utvecklat arbetssättet och skapat en lite mer detaljutformad metod som han kallat "gåtur". När Hurtig, Paulsson och Sundberg använt metoden har de använt Ambroses benämning "gåtur" och av den anledningen använder jag begreppet konsekvent. I kontakt med de boende i undersökningsområdena och i kontakter med planerare i respektive kommun är inte detta ordval lika naturligt. Många har reagerat

på det osvenska ordet, och ett par av planerarna i Uppsala undviker det. De talar om utvärdering eller erfarenhetsåterföring i kontakt med de boende när de presenterar resultatet. I Finland har Staffans och Kyttä dock kallat metoden gåtur även då de skriver om den på finska ”gåtur-metodi”. I engelsk översättning kallar de metoden ”gåtur method”.

GÅTUR ENLIGT AMBROSES FÖRSLAG

I rapporten *Evaluering af boligbebyggelser i brug. Helhedsvurderinger med brugerne som aktive deltagere* (Ambrose, 1990) beskriver Ambrose den metod som han sedan tillämpat i Blangstedgård. Gåtur presenteras i rapporten som en av många metoder att använda vid utvärdering. Gåtur med brukare och administrativ personal betecknar han som en indikativ metod. Gåtur med experter anser han vara en fördjupad utvärdering som han betecknar som generell (Preiser et al kallar samma typ av utvärdering investigative). Ambrose delar in utvärdering i åtta steg:

1. Organisering av utvärderingen
2. Förberedande studier
3. Programmering av utvärderingen
4. Datainsamling
5. Databearbetning och dataanalys
6. Rapportskrivning och tryckning
7. Förmedling av resultaten
8. Genomförande av ändringar

Samtliga dessa steg finns med i både indikativ, generell och diagnostisk utvärdering. Man använder dock olika metoder för de olika utvärderingarna. Gåturen hör till punkt 4, datainsamlingen.

Ambrose beskriver gåtur som en rundtur i bebyggelsen med deltagande av brukare och organisationspersonal, med inledande och efterföljande mötesaktiviteter. Målet för en strukturerad gåtur är att ge deltagarna möjlighet:

- att förbättra kännedomen om området,
- att efterpröva förväntningar på den planlagda miljön,
- att skapa nya intryck genom upplevelser på turen,

Det sammanfattande mötet efteråt ger deltagarna möjlighet att kommunicera sina synpunkter till andra och att lära känna andra synpunkter. Projektledaren som arrangerar gåturen och dokumenterar den får insikt i deltagarnas synpunkter. Man uppnår bättre kännedom om området och eventuella problemlösningsförslag kommer fram. Genom att ställa speciella frågor under gåturen kan projektledaren eller beställaren få feed-back på ämnen av särskilt intresse.

Ambrose påpekar några viktiga punkter:

Rutten är fastlagd på förhand. Projektledaren väljer stoppunkter varifrån deltagarna gör observationer och noterar synpunkter. Enligt Ambrose bör man inte ha fler än femton stoppunkter. Väljer man fler än femton stopp bör man dela upp gåturen i flera mindre turer. Erfarenheterna i min forskning från Uppsala, Vaxholm och Liljeholmsberget gör att bedömningen snarare blir att 8-10 stoppunkter är att rekommendera för att man inte ska dra ut på tiden alltför mycket.

Ambrose anser att deltagarantalet inte bör överstiga 20 personer, helst ska det inte vara fler än 10. Han utväljer deltagarna bland boenderepresentanter, förvaltningspersonal och teknisk-administrativ personal från förvaltningssidan.

Gåturen inleds med en orientering av projektledaren om hur man ska gå tillväga. En genomgång av upplevelser på turen sker omedelbart efter sista stoppet. Deltagarnas observationer insamlas och noteras. Det är projektledarens ansvar att få fram skiljaktigheter i deltagarnas synpunkter. Målet med genomgången är att få en nyanserad bild av deltagarnas uppfattningar av bebyggelsen. Man eftersträvar inte enighet utan snarare att få fram olikheterna i synpunkter och intressen.

Ambrose föreslår att gåturen kompletteras med ett grupparbete med ca. 4 personer per grupp som diskuterar utvalda ämnen. Man fokuserar på bestämda problem och förslag till lösningar bearbetas. Efter grupparbetet bör man ha ytterligare en gemensam diskussion och sammanfatta gruppernas ställningstaganden. Den skriftliga rapporteringen av gåturen är viktig, påpekar Ambrose, så att framkomna synpunkter kommer till användning i senare utvärderingsarbete. Ambrose redovisar gåturen som listor med positiva och negativa synpunkter och förslag till ändringar eller förbättringar, stoppunkt för stoppunkt.

Gåtur enligt Ambroses modell tar mellan fyra timmar och upp till en hel dag. Hurtig et al och Uppsalaplanerarna tog ca 3 timmar till gåtur, men då genomfördes inget grupparbete med efterföljande återsamling, utan det hela avslutades efter en gruppdiskussion. I nedanstående exempel från Blangstedgård förefaller inte heller Ambrose ha genomfört grupparbete enligt modellen ovan. I beskrivningen av tillvägagångssättet står bara om gåturen och genomgången.

GÅTURSPROJEKT I TROLLHÄTTAN

I Trollhättan har forskarteamet Eva Hurtig, Jan Paulsson och Sylvia Sundberg från Chalmers i Göteborg, genomfört fem gåturer i Skogshöjdens trädgårdsstad 1992, som inledning till ett fördjupat utvärderingsarbete (Hurtig et al, 1993). Området byggdes 1986-1992 och omfattar 340 lägenheter. 250 lägenheter ägs av det kommunala bostadsbolaget

Eidar och 90 lägenheter är Riksbyggen-bostadsrätter. Utvärderingen i en förstudie och i en fördjupad utvärdering, ”generell/diagnostisk” (Ambrose, 1990) eller ”investigative/diagnostic” (Preiser et al, 1988), har genomförts på initiativ av Eidar, Riksbyggen och Trollhättans kommun. Andra metoder de använt är dokumentinsamling, intervjuer av nyckelpersoner, intervjuer av boende, enkäter till de boende, flyttningsenkäter och observationer på plats. Forskarna ville så snabbt som möjligt få kontakt med de boende och få översiktliga synpunkter på helheten och gåtur var en metod, som man, med vissa modifieringar, tyckte det var värt att prova.

De olika gåturerna hade olika rutt och till alla gåturerna bjöds ett urval boende längs den aktuella rutten samt några berörda verksamma i Trollhättans kommun och de två förvaltarna Eidar och Riksbyggen. Exempel på kommunala tjänstemän som deltog i någon eller några av gåturerna: föreståndaren för daghemmen i Skogshöjden, rektorn för Skogshöjdsskolan, programchefen vid vård- och omsorgsförvaltningen, chefen för väghållningen Tekniska förvaltningen, stadsplanearkitekten samt utvecklingschefen inom socialtjänsten. Bostadsföretagen representerades vid olika tillfällen av områdesförvaltaren, ombudsmannen i Trollhättan, en kontorist från hyresservice, utvecklingschefen samt marknadschefen. Varje gåtur hade ca tio deltagare och de boende var alltid i majoritet.

Dokumentationen av gåturerna i Trollhättan blev de väggblad med noteringar från samtliga platser sparades som ”protokoll” eller ”slutdokument”. Forskarna föreslår att man helt enkelt renskriver noteringarna och understryker att tillämpning och dokumentation måste anpassas efter syfte och förhållanden.

I forskningsrapporten finns utfallet av samtliga gåturer redovisat. Dess sammanställning av gåturerna är strukturerad efter de olika aspekter man fått fram, med 22 underrubriker och med egna kommentarer infogade (Hurtig et al, 1993).

- Skogshöjden som helhet
- Naturmark - skog - vegetation
- Infarter - landmärken
- Markplanering
- Torngatan
- Smågator och gångvägar
- Gatubelysning
- Parkeringsfrågor
- Trafiksäkerhet - olycksfallsrisker - störningar
- Husen och deras närmaste omgivning
- Hustyperna
- Färgerna på husen
- Detaljer på husen

Detaljer omkring husen
Olika platsers karaktär
Lekplatserna
Bogemenskap och förhållanden mellan de boende
Underhåll, förvaltning mm
Service, butiker mm
Kv Glimmern, den obebyggda tomten
Skolan och skoltomten
Kyrkan och kyrktomten

Deras diskussion av metodiken är mycket intressant. De betonar att stämningen i gåturererna var positiv och konstruktiv. Detta är något som stämmer överens med mina erfarenheter i Uppsala och senare i Vaxholm och Liljeholmsberget. Socialt sett fungerade metoden bra. Hyresgästerna fick lätt att närma sig varandra under promenaden och diskussionen underlättades av att alla sett det som diskuterades. Diskussionen hyresgäster emellan och mellan boende och övriga deltagare var nyttig. Olika synpunkter kom fram, någon enighet eftersträvades inte. Metoden är utpräglat indikativ: man får en inventering och överblick över kvaliteter och brister, som sedan kan ligga till grund för fortsatta diskussioner. Valet av rutt är strategiskt. Genom valet av stopplatser styr man i viss mån vilka frågor som tas upp i diskussionen.

Att de deltagande tjänstemännen kanske i högre grad än de boende var ”sammanträdesmänniskor” med större vana att uttrycka sig inför en församling, anser Hurlig et al att man neutraliserade i och med att arbetsordningen var så strikt. Alla fick framföra sina åsikter och ingen fick omotiverat mer tid än andra. Deltagarna hade enligt forskarna inga svårigheter med att förstå varandra. De boende tog upp och utvecklade arkitekturfrågor i en för forskarna oväntat hög grad. Vissa av tjänstemännen fick som initierade motivera och förklara varför det såg ut som det gjorde och redovisa möjliga förändringar. Forskarna betonar i sin summering att gåtur är en bra metod både som inledning till ett djupare studium av ett bostadsområde som varit fallet i Trollhättan och som i Blangstedgård för att åtgärda brister i den nyligen ianspråktagna miljön.

Forskarna sammanfattar sina erfarenheter av gåturererna i Trollhättan:

Gåturen undersökte i huvudsak området och den yttre miljön genom deltagarnas - såväl boende som verksamma - uttalanden om upplevelsen av olika förhållanden och den därav följande diskussionen. Gåturen lyfte fram olika personers synvinklar och gav en snabb information om vilka synpunkter som delades av flera. Vissa synpunkter ledde till diskussion. Gåturen gav en inblick i samspelet mellan de boende i området. De gav dessutom ett meningsutbyte kring arkitektur, planering

och utformning, som enligt våra erfarenheter ganska sällan framkommer i enskilda samtal (Hurtig et al 1995, sid 17).

Gåturmetoden var utmärkt som introduktion i området. Den innebar ett sätt att få kontakt med människor i området och gav en tidig inblick i deras relation till området och varandra. Vi tror att gåturmetodiken skulle kunna utvidgas och tillämpas även vad gäller gemensamma utrymmen i bebyggelsen och kanske också bostäder/lägenhetstyper med små grupper boende. Metoden bör även vara tillämpbar vid utvärdering av annan bebyggelse (a.a. sid 18).

Gåturen, med samtal i grupp där olika synpunkter samtidigt förs fram och bryts mot varandra, kan ge en indikation på kvaliteter och brister som upplevs av flera. Gåturen kan bli kreativ och stimulerande och bidra till att många olika synpunkter kommer fram och att frågeställningar utvecklas (a.a. sid 82).

De avslutar metodikdiskussionen med att konstatera att man bör kombinera flera olika metoder för en noggrann utvärdering och att dessa måste anpassas efter situation, sammanhang och inriktning i varje projekt.

GÅTUR-METODEN ANVÄND I MIN FORSKNING

I mitt projekt har gåturmetoden använts i stort sett efter hur Hurtig et al modifierat Ambroses metod. Skillnaderna är valet av inbjudna deltagare samt valet av dokumentationsmetod. Syftet med deras gåturer var annorlunda; de syftade till att snabbt få överblick och kontakt med de boende för fortsatt forskning, medan mina metodstudier syftade till att finna en metod som kunde användas självständigt av planerarna för att få erfarenhetsåterföring.

Nedan en kortfattad beskrivning av förfarandet i projektet:

En grupp, särskilt inbjuden av projektledaren, bestående av boenderepresentanter, byggherre, byggare, arkitekt, landskapsarkitekt, planerare, förvaltare och fastighetsskötare; gick runt tillsammans i bostadsområdet. Man samlades vid kvarterslokalen och gick igenom vad som skulle göras. Alla fick en karta över området med en speciell rutt inritad, med 8-10 platser markerade att stanna på. Vid varje sådant stopp skulle deltagarna individuellt skriva ned vad de tyckte var bra eller dåligt på platsen och hur den upplevdes. Sedan man genomfört promenaden samlades gruppen i kvarterslokalen och gick igenom vad alla skrivit. Allt antecknades på blädderblock. Samtliga deltagare kunde då se vad som antecknades och kunde påpeka om gåturledaren skrivit ner felaktiga slutsatser. För att alla skulle vara överens om vilken plats man talade om, visades foto av varje stoppunkt. Promenaden och genomgången efteråt tog minst en timme vardera.

Gåturen dokumenterades sedan som en broschyr som redovisar positiva och negativa synpunkter från varje stoppunkt, illustrerad med ett foto från platsen. Broschyren innehåller också en karta över rutten och en kortfattad beskrivning av metoden, av bostadsområdet och av gåturens utfall generellt. Sist finns en liten faktaruta om bostadsområdet, antal lägenheter, byggår, byggare, arkitekt, planarkitekt m.m.

Det som är speciellt med denna metod, så som den använts i projektet, är att man samlar folk med olika bakgrund som alla har en roll i och för området. Frågor som de boende har om hur och varför, kan snabbt få sin förklaring. För upphovsmännen är det en spännande upplevelse att gå runt i den färdiga miljön och reflektera och sedan få de boendes egna synpunkter och en fingervisning om man tänkt rätt eller ej.

Den strikta uppläggningsmedverkade till att vi kunde ta tillvara den korta mötestiden. För att få en meningsfull gruppdiskussion är det bra att koncentrera intresset på vissa platser och företeelser. Diskussionen blir strukturerad och kan lätt hållas saklig och koncis. Många aspekter kommer ändå fram. Det uppstår också en trevlig stämning med en gemensam promenad och efterföljande samling med diskussion. Metoden kräver, för ett lyckat genomförande, minutiösa förberedelser, tidbokning med alla deltagare, lokalbokning, rekognoscering, kartframställning, fotografering av stopplatser, ordnande av enkel förtäring och andra praktiska detaljer.

I boendegrupperna var deltagarna positiva till gåturen, men flera av deltagarna kände sig samtidigt lite hämmade av de inbjudna gästerna. Planerare, arkitekter och byggherrar m.fl. är oftast mötesvana herrar som gärna tar ordet och boendedeltagarna, av alla kategorier, var inte särskilt mötesvana. Några boende blev knäpptysta i sällskapet. De av deltagarna nedskrivna synpunkterna blir därför nödvändigt att ta tillvara och dokumentationen efteråt blir viktig, för att få med samtliga deltagares synpunkter i utvärderingen. Samtidigt som det möjligen var hämmande för vissa av de boende att träffa områdets upphovsmän, hade det ett pedagogiskt värde att träffen kom till stånd. Nu har planerare, arkitekt och byggare m.fl. som man inte ens riktigt vågade tala med, åtminstone ett ansikte.

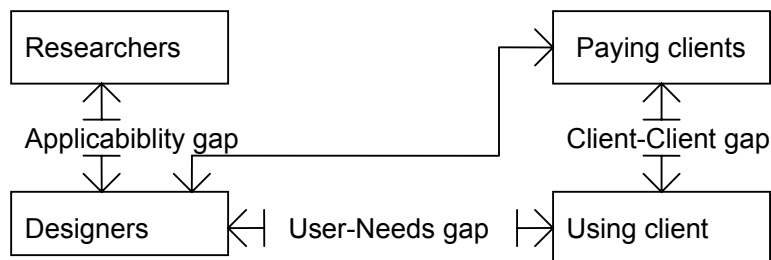
Gåtur visade sig vara en metod som fungerade både för de boende, stadsbyggnadskontorets planhandläggare och för de inbjudna gästerna: arkitekt, byggare, byggherre, förvaltare och fastighetsskötare. Man fick göra en egen utvärdering och fick dessutom möta alla övriga deltagare och utbyta erfarenheter. Den diskussion som uppkom i det mötet var både lärorik och fruktbar för deltagarna.

I projektets etapp 1, genomfördes två separata gåturer under dagtid med enbart planerare, utan medverkan av boende eller andra berörda. Diskussionen efteråt skedde med endast

planerarna. Det uteblivna mötet med boende var något man påpekade i dessa gåturer och planerarna uttryckte att man saknade detta möte.

Gåturmetoden var en metod som fungerade som utvärderingsmetod med avseende på utgångskriteriet, att hitta en metod för planerarna att få en snabb och användbar utvärdering av bostadsområden.

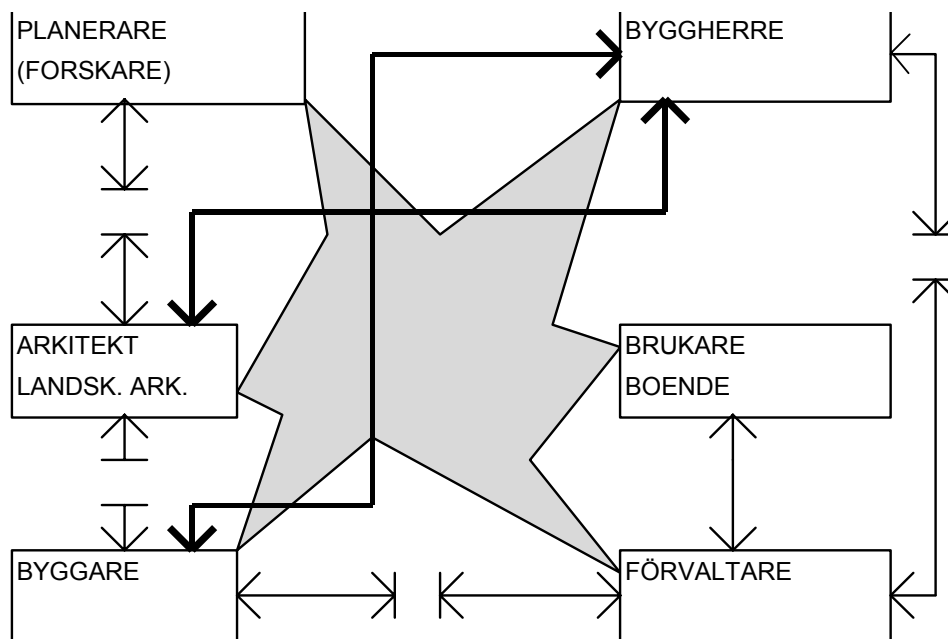
Det är då området varit bebott något år, som det är möjligt att genomföra gåturer med de personer närvarande, som är ansvariga för områdets fysiska form. Ju längre tid som går efter tillblivelsen, desto fler av de ansvariga har gått vidare i sin yrkeskarriär till andra uppgifter. I så fall blir det ingen erfarenhetsåterföring för dessa kategorier. Gåturen kan naturligtvis fylla en viktig funktion även utan den direkta erfarenhetsåterföringen, men i detta projekt har just denna tidsaspekt varit en av förutsättningarna vid valet av bostadsområden. En avsikt har varit att få fram denna speciella situation när alla de personer som verkligen skapat området får möta de boende och utbyta erfarenheter.

Ur Bell et al., 1990.

Bell et al skriver i läroboken *Environmental Psychology* om klyftorna mellan designern och användaren, mellan byggherren och användaren och mellan forskaren och designern. Mellan byggherren och designern finns en direktare kommunikation. Ofta är dock byggherren en organisation med liten kontakt med användaren, vilket gör klyftorna än större.

Det schema som Bell et al (1990) använder för att beskriva klyftorna mellan brukare, designer, forskare m.fl. kan vidareutvecklas till en bild som denna:

I bilden är inlagt alla de kategorier som deltog i gåturer. De tjocka pilarna visar fungerande direktkontakt. Den stjärnformade prickrastrerade ytan i mitten representerar gåturstillfället, då samtliga kategorier träffades och förde en diskussion. De avbrutna pilarna visar informationsklyftorna mellan grupperna. Bilden visar hur gåturen är ett sätt att överbrygga dessa klyftor. Den stjärnformade ytan blir ett sätt att grafiskt visa varför gåturen var den metod som gav det bästa utfallet. De kategorier av människor som deltog, fick då en chans att träffas och diskutera den aktuella miljön och överbrygga en del av klyftorna. Forskarens roll som katalysator för situationen och som dokumentatör går utöver schemat, men är en förutsättning för detta försök att överbrygga tillämpningsklyftan. I schemat har forskaren bara en roll visavi arkitekter och landskapsarkitekter, vilket ger en alltför ensidig bild av forskningen. Planerarna har placerats i samma ruta som forskaren, då de i sina egna gåturer var arrangörer och tillämpare av metoden. I gåturer deltog fler kategorier som är inblandade i bygg- och förvaltningsprocessen, men schemat visar en princip som förtydligar resonemangen när det gäller olikheter mellan fackmän och lekmän.

HUR TILLFÖRLITLIG ÄR METODEN?

Metoden är tillförlitlig i så motto att alla de synpunkter som kan tänkas finnas på det aktuella området ges möjlighet att dryftas, vilket var en utgångspunkt i projektet. Eftersom metoden består i ett antal handlingar som utförs då människor träffas, blir tillförlitligheten beroende av utförandet. Den som arrangerar gåturen påverkar resultatet på flera sätt. Endast genom att genomföra metodens moment samvetsgrant kan man uppnå någon form av tillförlitlighet.

Urvalet av deltagare kan alltid påverka resultatet. En alltför homogen grupp gör att man riskerar missa vissa aspekter. Det kan finnas konflikter mellan brukarna och det bästa är

naturligtvis att allt sådant kommer fram i gåturen. Endast genom att förmå så många kategorier av boende som möjligt att delta kan sådana konflikter speglas, olika typer av hushåll, olika åldrar och båda könen måste vara representerade.

Det är främst vid valet av stoppunkter som gåturledaren påverkar resultatet. Varje stoppunkt är en fråga till deltagarna. De ges möjlighet att uttala sig hur de vill om respektive stoppunkt, men diskussionen styrs till stoppunkterna. Därför är det viktigt att försöka välja stoppunkter som representerar olika typer av platser exempelvis:

vid entrén, hur man närmar sig området
på torget eller centrumplatsen
vid en bostadsentré
vid en lekplats
på en gård
vid en utfart eller ev. farlig trafikplats
vid en parkeringsplats
på baksidan, om det finns en baksida.

De synpunkter som kommer in är inte direkt generaliserbara, metoden bygger ju på att ett speciellt bostadsområde ska speglas med sina specifika egenskaper. Deltagarna möts i en dialog, och detta tillfälle är unikt och ger erfarenhetsåterföring. Vid samtliga genomförda gåturer i detta projekt, sammanlagt nio gåturer inklusive Uppsala Stadsbyggnadskontors egna, har den gemensamma diskussionen blivit en konstruktiv dialog. Alla deltagare, både de boende och de olika fackmännen, har kunnat ställa frågor och få svar. I det avseendet kan därför metoden anses tillförlitlig.

VAD BETYDER TIDPUNKTEN, ÅRSTIDEN OCH VÄDERLEKEN?

Samtliga gåturer i detta projekt är genomförda på kvällstid. Deltagarna har kunnat komma efter arbetet på en vardagskväll. Projektets gåturer har gällt nybyggda bostadsområden och dessa är i regel så väl upplysta på kvällen, att man ser nästan lika mycket som i dagsljus. Därför har det gått bra att gå runt även i skymning och mörker. Trygghetsaspekten kommer lätt upp då gåturen görs efter mörkrets inbrott. Då avslöjas alla mörka stigar och kusliga ställen. Under sommarhalvåret är det dock att föredraga att gå runt i dagsljus.

Merparten av gåturen är gjorda på sensommaren-hösten, augusti - september. En gåtur är gjord i februari och en i april. Det är en fördel att göra gåturen på hösten, då kan växtligheten avläsas tydligast. Vädret är också i regel stabilare i slutet av sommarhalvåret. För gåturdeltagarnas skull är det angeläget att vädret är gynnsamt. Regn och blåst gör det omöjligt att gå runt under ca. en timme utomhus och skriva ned sina synpunkter.

Gåturen i februari genomfördes på kvällstid i 12 graders kyla, vilket gick utmärkt. De synpunkter som kom in skiljer sig inte speciellt från synpunkter från andra gåturer till innehållet, trots att marken vid detta tillfälle var snötäckt. De boende har ändå en tydlig bild av sin hemmiljö att förmedla till övriga deltagare och det finns ingen anledning att inte spegla vinterhalvåret vid utvärdering och erfarenhetsåterföring.

VAD BETYDER BOENDETID OCH OMRÅDETS ÅLDER?

I mitt projekt har det varit en utgångspunkt att nybyggda och relativt nyinflyttade bostadsområden skulle studeras, vilket gör det svårt att uttala sig om hur utfallet skulle bli i ett äldre bostadsområde, med deltagare som bott länge i området.

Kevin Lynch gjorde en studie 1959, *A Walk Around the Block*, (Lynch, 1990) där försökspersoner fick gå runt ett kvarter i Boston. Han kunde påvisa skillnader mellan främlingar i trakten och de boende, när de beskrev kvarteret. De som bott länge i området associerade till många olika verksamheter i och strax utanför området, medan främlingarna beskrev vad de såg. De boende såg system i miljön som de främmande uppfattade som kaotisk.

Deltagarna i projektets gåturer kan möjligen anses tillhöra en grupp mitt emellan dessa två extremer. De flesta deltagarna var i full färd med att lära känna sin nya hembygd, vilket de självmant deklarerade.

Områdets ålder bestämmer möjligheterna att få deltagare som bott olika länge där. Metodstudien hade som syfte att studera nybyggda områden och därmed ge möjlighet för respektive arkitekt, planerare, byggherre, entreprenör, förvaltare m.fl. att delta. Därför har inga äldre bostadsområden studerats. Gåturen i äldre bostadsområden bör göras med ett annat syfte, till exempel som en inventering inför någon form av ombyggnad eller förnyelse.

TIDSASPEKTEN, VAD HÄNDER SEDAN, DÅ GÅTUREN ÄR GJORD?

Gåtur, så som den använts i mitt projekt, redovisas i form av en broschyr som kan följa planhandlingen i den offentliga handlingen och arkiveras med denna.

Det möte som skett mellan brukare och de som skapat bostadsområdet är ett enda tillfälle som genomförs och dokumenteras. Det kan ses som en avslutning av planprocessen. De frågor som tas upp under gåturen kan tas om hand vidare av dem de berör. I flera fall har de boende fått redskap att nysta vidare på den ena eller andra frågeställningen. T.ex. hur får vi trafiken säkrare? I och med att man fått kontakt med planerarna har man i framtiden en större möjlighet att driva sina frågor. I ett fall, Rickoberga, kunde förvaltaren och de boende under gåturen bestämma sig för att gå samman och försöka påverka gatukontoret att färdigställa trottoarer, som aldrig blivit utförda. Nu några år efteråt finns trottoaren där. I

ett annat fall, kvarteret Smeden i Vaxholm var de boende mycket kritiska till de cykelskjul som placerats direkt utanför köksfönstret. Cykelskjulen var mycket höga med ett brant sluttande tak som skymde deras havsutsikt! Vid ett senare återbesök var ett par av cykelskjulen borttagna och ersatta av ett lågt plank runt cykelparkeringen.

Denna typ av gåtur genomförs då området är nyligen färdigställt och samtliga deltagare som haft ansvar för dess tillkomst fortfarande är aktiva. Självklart kan man genomföra nya gåturer efter några år. Det kan vara en bra metod för en förvaltare som vill hålla sig informerad om vad brukarna anser. De deltagare som ska bjudas in till gåturen bör väljas efter det syfte man vill uppnå. I vissa fall kan arkitekten eller landskapsarkitekten vara intressanta att bjuda in till en uppföljning. Det kan ha tillkommit verksamheter i området, gruppboende, frisörsalong, kontorsverksamhet, närbutik, dagis m.m. Det är då naturligt att bjuda in representanter för dessa verksamheter.

VILKA PLANERARFRÅGOR KAN METODEN BELYSA?

Ett stort antal planerarfrågor kan belysas med denna metod. Några exempel är:

Grönskans betydelse för bostadsområdet, uppvuxen grönska, nyplanterad grönska, bevarad naturmark och anlagd parkmark, är en viktig planerarfråga som alltid diskuteras i någon form under en gåtur. Planeraren kan själv konstatera vilka typer av grönska som fungerat och han eller hon kan få synpunkter på vilken typ av grönska som uppskattas och fungerar.

Trafiken, trafikföringen, trafikfaror och parkeringsproblem för cyklar och bilar är aspekter som alltid tas upp. Detta är tunga planeringsfrågor och ofta blir inte dessa frågor optimalt lösta för de nya bostadsområdena. Samrådet med befintliga grannar i planeringsskedet ger kompromisser som ofta inte gynnar de nya invånarna som ska komma i det planerade området. Här finns anledning för planerarna att tänka om och att starkare hävda de nya invånarnas rätt att få en trafiksäker och rimlig bostadsmiljö. Framför allt verkar det vara svårt att göra utfarter från nya bostadsområden som uppfyller normala säkerhetskrav. Skymd sikt och farliga kurvor är snarare regel än undantag i de fall som studerats i detta projekt.

Orienterbarheten i området är också en planeringsfråga som gärna aktualiseras i gåturer. De orienteringstavlor som oftast finns i nya områden kommenteras och adresseringen tas upp i de fall där den har brister.

Husens utseende, täthet, skala, rumslighet och variation kommenteras och diskuteras vid gåturen. Karaktäristiska detaljer tas upp och diskuteras spontant. De boende har synpunkter på om tätheten ger insynsproblem eller andra nackdelar. Byggnadernas utseende kommenteras ofta och gärna.

Gårdar, gårdsformationer och lekplatser diskuteras och studeras vid gåturer. I vissa fall har den befintliga skogsmarken sparats vid lekplatser. Denna mark har ofta inte tålt slitaget från lekande barn, utan blivit totalt söndertrampad, helt utan växtlighet förutom de höga gamla sparade träden. Frågan är hur marken skulle ha behandlats för att få en mer slittålig yta. Alternativt kanske lekplatserna skulle ha placerats på andra ställen. Friytor och bollplaner för de något större barnen är en företeelse som inte förekommer i något av de studerade områdena. Nybyggda områden är högexploaterade och all tillgänglig mark bebyggs med enbart bostäder. Denna brist på friytor ger ofta problem med barn som sparkar boll på parkeringar eller mellan ett par radhus, vilket konstateras vid gåturer.

Gränsen mellan kommunala grönytor och grönytor på kvartersmark kan ofta bli märklig, då kvartersmarken sköts minutiöst och den kommunala marken inte sköts. Detta kommenteras emellanåt. Samma förhållande gäller kommunal gatemark och gatemark på kvartersmark. För de boende är det obegripligt att trottoarer och vägkanter ändrar utseende och som regel blir mycket säkrare och finare där nästan inga bilar går och i värsta fall är urdåliga längs den trafikerade vägen. Just dessa gränser är någonting som planeraren sätter ut på planen och det är angeläget att planeraren arbetar medvetet med dessa parametrar.

Den idé som varit utgångspunkten för ett bostadsområdes form t.ex. speciell trafikföring, att området inte ska störa vegetationens kontur på ett berg, att området ska passa ihop med tidigare bebyggelse, att området ska vara en trädgårdsstad, att området ska vara stadsmässigt eller lantligt, tas som regel upp i gåturens diskussion. De boende ger oftast spontant sin syn på ifall man uppnått de eftersträfvade målen och ifall de var välmotiverade. Planeraren och arkitekten har också möjlighet att berätta om den ursprungliga idén och fråga om de boendes attityder till denna.

VAD KRÄVS AV FÖRSÖKSLEDAREN?

Den som arrangerar gåturer måste framför allt kunna tillämpa metoden praktiskt. Man måste veta vad den går ut på, för att kunna göra nödvändiga modifieringar då oväntade saker inträffar. När ett antal personer är samlade för att göra utvärdering och erfarenhetsåterföring, måste allt fungera och får inte haka upp sig. För att inte råka ut för onödiga problem är det bra om försöksledaren har en assistent som kan hjälpa till med praktiska göromål vid gåturstillfället. För dokumentationen är också en medhjälpare bra att ha till hands som för anteckningar och fotograferar. Gåturledaren ska kunna ägna sig koncentrerat åt att leda diskussionen utan att störas av annat. Förberedelserna med tidbokning och noggrann inventering och fotografering av den befintliga miljön är tidskrävande men nödvändiga för att gåturen ska kunna genomföras. Kartmaterial måste tas fram. Arrangören måste vara medveten om att valet av stoppunkter är avgörande för gåturens resultat. Därför ska stor omsorg ägnas åt detta urval. Slutligen krävs av

gåturledaren att han eller hon slutför utvärderingen med en dokumentation som mångfaldigas och tillställs alla deltagare och andra som kan ha intresse av den.

GÅTUR KAN ANVÄNDAS I FÖRVALTNING OCH VID STADSFÖRNYELSE

I detta projekt användes gåtur för utvärdering av nybyggda bostadsområden med utgångspunkt i utvärdering för planerare. Själva metoden kan naturligtvis användas för många andra syften. Metoden är ursprungligen hämtad från förvaltares och byggherrars utvärdering i POE-sammanhang i USA, England och Nya Zeeland och används för programskrivningsändamål av byggherrar och för inventering inför förbättringar av befintlig miljö i dessa länder.

Ofta används gåturen för utvärdering och inventering av miljön inomhus i någon typ av offentliga byggnader, skolor, laboratorier, polishus, ålderdomshem etc. Antingen inför ombyggnader eller för att samla in kunskap inför nybyggande.

Exemplet från Pihlajisto i Finland är bra då det visar att gåtur fungerar vid inventering inför stadsförnyelse.

Genom att be deltagarna att beakta någon särskild aspekt kan man styra gåtursresultatet så att diskussionen blir fruktbar.

Vid ett par gåturer som jag genomfört i Gävle under hösten 1998 har vi tittat särskilt på tillgänglighet och haft flera deltagare med olika handikapp; rullstolsburna, synskadade, blinda och hörselskadade. Detta har varit mycket lärorika gåturer för oss icke-handikappade. Den miljö som byggs nu är inte så tillgänglig som vi tror och det behövs mycket förbättringar.

REFERENSER

Ambrose, I, 1988: *Evaluering av byggnader i bruk*. Statens byggeforskningsinstitut, Hörsholm.

Ambrose, I, 1990: *Evaluering av boligbebyggelser i bruk. Helhedsvurderinger med brugerne som aktive deltagere*. Statens byggeforskningsinstitut, Hörsholm.

Ambrose, I, 1991: *Evaluering av Blangstedgård i bruk. Evalueringsrapport 1. Bofellesskabet Blangstedgård*. Statens byggeforskningsinstitut, Hörsholm.

Ambrose, I, 1993: *Evaluering av Blangstedgård i bruk. Resultater af undersøgelser 1989-92*. SBI-byplanlægning 66. Statens byggeforskningsinstitut, Hörsholm.

Bell, P, A, Baum, A, Fisher, J, D & Greene, TH, C, 1978, Third Edition 1990: *Environmental Psychology*. Holt, Rinehart and Winston, Inc, USA.

de Laval, S, 1994: *Metoder för utvärdering av nybyggda bostadsområden efter inflyttning*. Rapport R40:1994, Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm.

de Laval, S, 1997: *Planerare och boende i dialog. Metoder för utvärdering*. Doktorsavhandling KTH Institutionen för Arkitektur och stadsbyggnad, Stockholm.

Hurtig, E, Paulsson, J, Sundberg, S, 1993: *Utvärdering av Skogshöjdens trädgårdsstad. I GÅTURER 1992*. Rapport R2:1993. Institutionen för Arkitektur, Avdelningen för bostadsplanering, Chalmers tekniska högskola, Göteborg.

Hurtig, E, Paulsson, J & Sundberg, S, 1995: *Utvärdering av Skogshöjdens trädgårdsstad. Slutrapport*. Rapport R2:1993. Bo ACTH R2:1995 Arkitektur - Bostadsplanering, Chalmers tekniska högskola, Göteborg.

Kernohan, D, Gray, J & Daish, J, 1992: *User Participation in Building Design and Management. A Generic Approach to Building Evaluation*. Butterworth Architecture. Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford, Great Britain.

Lynch, K, 1990: *City Sense and City Design. Writings and projects of Kevin Lynch edited by Banerjee and Southworth* The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, England.

Preiser, W.F.E, Rabinowitz, H.Z & White E.T, 1988: *Post-Occupancy Evaluation*. Van Nostrand Reinhold Company Inc, New York.

Staffans, A, 1994: *Asukkaat ja lähiöarkkitehti, Residents and Neighbourhood Architect. Searching for new working methods in Pihlajisto*. Ympäristöministeriö, Helsingfors

Suzanne de Laval, Tekn.D, arkitekt SAR arbetar på FFNS (1998) som utbildningsansvarig. Verksamheten drivs i FFNS-skolan, som arrangerar vidareutbildning för FFNS medarbetare i olika former, ofta i egen regi. Arbetet på FFNS omfattar även egen FoU-verksamhet främst inriktad på dialog mellan planerare och allmänheten och fortsatta försök med gåturer med annan inriktning, t.ex gåtur för att utvärdera tillgänglighet.

Suzanne de Laval är sedan 2001 frilansande forskare och konsult i WIKFORSS AB.

www.wikforss.se